

סתיו 2023 - מלחמה קיומית חדשה חלק I: תפיסת ההתנגדות של הצד השני

מאת אלוף (מיל") גרשון הכהן

מבט מבס"א, מס' 2,249, 31 בדצמבר 2023

תקציר: בבוקר השביעי באוקטובר קרסה תפיסה ביטחונית אסטרטגית ישראלית שהתקבעה בשלושים השנים האחרונות - מאז הסכמי אוסלו. בעוצמה מטלטלת אף יותר, קרסה תפיסה תרבותית שנטעה שורשיה בחלום השלום, באשליה שמדינת ישראל יכולה לשאוף להתקיים כסוג של דנמרק. רעידת האדמה שהתרחשה הייתה בעוצמה המחוללת תזוזת יבשות.

שאלת היסוד המכוונת את הבירור לגבי מה שקרה ועל מה שדורש שינוי ותיקון, מציבה את החברה הישראלית ואת מדינת ישראל על כל מוסדותיה על פרשת דרכים גורלית: דרך אחת מזמינה חקירה ובחינה יסודית של כל מה שכשל על מנת לתקן את הנדרש וחזור אל אותה מסילה תרבותית תפיסתית מוכרת. הדרך השנייה מכוונת לחקירה מקיפה בכלל הממדים, בתביעה לגיבוש מסלול וסיפור לאומי חדש ועדכני אל מול עוצמת האתגר הקיומי. השאלה היא - לאיזה משתי הדרכים ראוי לפנות?

המאמר מחולק לשלושה חלקים: החלק הראשון יבחן את שורשי הכישלון של השביעי באוקטובר ואת תפיסת המאבק של הצד שכנגד, החלק השני יצביע כיצד תפיסת הביטחון הישראלית צריכה להתפתח על מנת לתת מענה ראוי לתפיסת המאבק של הצד שכנגד, ובחלקו השלישי יוצגו מרכיבי החזון הלאומי ועקרונות הפעולה שיבטיחו את קיומה של מדינת ישראל לנוכח האיומים המתהווים.

קריסה פיזית ותרבותית

מצבה של מדינת ישראל בימים אלה, עדיין איתן פי כמה ממצבה של מדינת ישראל שאך נולדה בתש"ח, אבל בסבך המבוכים האסטרטגיים התובעים בירור והחלטה, מבחנה של ההנהגה הצבאית והמדינית הוא חסר תקדים.

הרמטכ"ל והמערכת הצבאית והביטחונית, שהצליחה להתאושש תוך ימים אחדים ולהתארגן בגיוס מילואים מלא במוכנות למלחמה בכל הזירות, מנהלים את המלחמה, אבל ההנהגה הלאומית מחויבת מול הצבא והעם להרבה מעבר

להכוונת ולאישור מטרות המלחמה. היא מחויבת לתווך לעצמה ולעם את המציאות שהשתנתה כהרף עין, מחויבת לספר סיפור פשוט ומלכד בשאלות על מה נלחמים ומיהו האויב.

לסיפור הזה ממד פיזי-צבאי וממד תרבותי-רוחני. הממד הצבאי כמתווה לרעיון המלחמה של האויב, תואר על-ידי מפקד משמרות המהפכה האיראני חוסיין סלאמי ב-19 באוגוסט 2022: "הפלסטינים מוכנים למאבק קרקעי. זו נקודת התורפה של ישראל. הטילים מצוינים להרתעה... אך הם לא משחררים את האדמות. יש להציב כוח רגלי על הקרקע, ולשחררה צעד אחרי צעד... אנשי חיזבאללה ופלסטיין ינועו על הקרקע במבנה צבאי אחד". (MEMRI, 30.8.2022).

בתיאור זה טמון יסוד רעיון המלחמה של המערכת האזורית אותה הגה ועיצב קאסם סולמני האיראני: בבניית מעטפת אש וכוחות קומנדו מסביב למדינת ישראל. מדינת ישראל שהמשיכה לתפוס את איומי המלחמה במתכונת מלחמות המאה הקודמת, ממלחמת העצמאות עד מלחמת יום כיפור, התקשתה לקלוט את משמעות האיום הקיומי החדש שהתהווה בתפיסת המלחמה שעוצבה בידי איראן, בהטלת מדינת ישראל אל מצב מלחמה מתמשך, כמו מחלה כרונית חסרת פתרון.

רק לפני כשנתיים טען ראש הממשלה לשעבר אהוד אולמרט כי ניתן לקצץ בסדר הכוחות של צה"ל: "היה זה אהוד ברק שאמר שאנחנו זקוקים לצה"ל קטן וחכם, לצערי צה"ל איננו קטן, הוא גדול מידי ויקר מידי" (אהוד אולמרט, מעריב, 9.4.2021) רבים סברו כי בעידן השלום עם מצרים וירדן, ועם קריסת צבא סוריה במלחמת האזרחים, תם עידן האיום של צבאות מדינתיים. מומחים ידועים הסבירו כי אמנם נותרו איומי ארגוני הטרור, אבל הם אינם מציבים למדינת ישראל איום קיומי. בבוקר שמחת תורה, קבלנו צלצול השכמה כואב, המבשר איום קיומי מסוג חדש. הורגלנו להתמקד באיום הגרעיני כאיום קיומי, אשר שאב קשב מדיני ומבצעי ומשאבים רבים. את איומי הפלסטינים בעזה וביו"ש הדחקנו למעמד של איום משני. אבל בשילוב עם האיום של חיזבאללה מצפון, נטווחתה מערכת אזורית שהפכה לאיום עיקרי. ניצחון מול המערכת הזו, מחייב את מדינת ישראל ומערכת הביטחון לשינוי פרדיגמה בכל הממדים.

גם בממד הרוחני-תרבותי נדרש סיפור חדש. במשך שנים הסבירו שפיתוח כלכלי ושגשוג עבור הפלסטינים ומדינות האזור, הם מפתח להשגת יציבות והסדרים. אלא שהנהגת חמאס מלמדת על עומק הרציונל הדתי המניע את התנהלותה. לאנשי תרבות המערב, שבמשך מאות שנים הפרידו את המניעים הדתיים מהשיקולים המדיניים, הפוליטיים והצבאיים של מנהיגי מדינה, אין כלים להבנת המנהיגות של איראן, חיזבאללה וחמאס, שמגיעה לעבודת יומה מוכוונת על-ידי אמונה דתית.

הנהגת חמאס בעזה, כמשתייכת ל"אחים המוסלמים", מגלמת את השילוב האסלאמי החדש בין האינטרס הדתי, הפוליטי, האזרחי והצבאי. את הפיצול והשסע בחברה הישראלית פרשו בשנה האחרונה כאות משמים על שעת רצון ופתיחת שערי שמיים המבשרת את גאולתם. קדמו לכך, מנהיגי דת, מחשביו קיצין שבישרו כבר לפני שנים על תקופה זו כתחילת הקץ של ישראל. לפני שנתיים התקיים בעזה כנס "אחרית הימים" בו תכננו את התנהלותם לקידום "העלמות הכיבוש". באסם ג'ראר סימן את סוף שנת 2022 כשנת ההיפוך. חלומות דתיים ונבואות הביאו להבנה כי הגיעה השעה לגילוי ההקרבה הנדרשת מהם במבחן הפעולה הצבאי. כך נקראה המלחמה על-ידי מוחמד דף: "טופאן אל אקצה" - בעברית: "מבול אל אקצה" - באמונה שמתוך הקרבתם, תתחולל בהמשך ישועה קוסמית גדולה.

הבנת ההיגיון הדתי המדריך את האויבים נחוצה ביותר עבור ההנהגה הישראלית בהכוונתה את מטרות המלחמה. בממד הפיזי ישראל חייבת לחתור לפירוק המערכת האזורית שנבנתה בתמיכה ובהכוונת איראן. בממד הרוחני-אמוני, הניצחון הישראלי במלחמה חייב להיות מובהק באופן שיחסל את תודעת "עת הרצון" של הנהגת חמאס, חיזבאללה ואיראן.

מטרת מלחמה מרכזית לישראל היא כי בסיומה תונחל למאמינים האסאלמיים אכזבה קשה, בהכרה שגם הפעם, לא הגיעה שעתם ושערי שמיים לא נפתחו בפניהם.

רעיון האל מוקאמה

בארבעים השנים האחרונות, גובש על-ידי ארגוני אסלאם ראדיקלי, רעיון מלחמה אמוני-דתי מוכוון על-ידי המושג "אל-מוקאמה". בשטחיות תרבותית תורגם מושג זה ל"התנגדות" (resistance). בתרגום הזה חומקים ממדי התוכן האמוניים המכוננים את המושג.

מדובר במבט תרבותי אחר על תופעת המלחמה. בניגוד למבט התרבותי מערבי שבו המלחמה נתפסת כסטייה מהסדר היציב, ועל כן היא מנוהלת בחתירה להשבת סדר של שלום ויציבות, במבט מתוך הגיון האל-מוקאמה, הלחימה מוכוונת לקיום ושימור מומנטום מתמיד של חיכוך ומאבק, בעוצמה מוגבלת, אך בתכלית לקידום חזון דתי לשליטה אסלאמית עולמית. בהקשר המאבק נגד מדינת ישראל, החזון שלהם פשוט וברור וממוקד בתכלית לחיסול הנוכחות הריבונית היהודית ושחרור ירושלים. כך לדוגמה עם הנסיגה הישראלית מלבנון קבע חסן נאצרללה את חוות שבעא כעילת לחימה חדשה, בהצהרה שהלחימה בחוות שבעא היא מלחמה על שערי ירושלים. הוא סימן בכך קו מחבר בין לחימה מוגבלת ומתמידה במרחב שבעא, לבין חזון ירושלים שעל-פי אמונתו עתיד יום אחד להתממש.

בתמצות מעט פשטני אך מבהיר - קלאוזביץ' היה ככל הנראה מזהה את רעיון האל-מוקאמה כהפוך לתיאורו הידוע את המלחמה "כהמשך המדיניות באמצעים אחרים". רעיון האל-מוקאמה, תופס את המדיניות כהמשך הלחימה באמצעים אחרים. כך גם נתפסת ההודנה, כהפסקה במלחמה, למען המשכתה בעיתוי מתאים יותר בתנאים נכונים יותר.

כרעיון האל-מוקאמה, מבטא שני ממדים אמוניים. הממד הראשון נובע מחובת האדם המאמין לפעולה אקטיבית יוזמת, כמו בתורת הקבלה היהודית המדגישה את חובת האדם להתעוררות מלמטה בעולם הזה - על מנת לחולל את ההתעוררות מלמעלה בידי האל. מדובר על חובת האדם להשתדלות מעשית - בביטוי מוחשי כמשל, כשאדם מתמודד מול גל צונאמי, על אף שברור שאין לו סיכוי לפעול מצויד רק בדלי, בכל זאת מתוך הדרכת חובת ההשתדלות, האדם חייב לפעול ולו במשהו, בציפייה ובאמונה שמהו מפעולותיו יסייע לקידום הישועה. זו הייתה גם צורת החשיבה של נשיא מצרים סאדאת בהחלטתו לצאת למלחמה באוקטובר 1973. בתכלית העל של המלחמה חתר סאדאת להשיב למצרים את כל חצי האי סיני. הוא הבין כי אין ביכולתו הצבאית להשיג תכלית זו בלחימה. מתוך מודעות לפער זה, יצר רעיון מלחמה שבנוי על הציפייה שמתוך השתדלותו לחילול טלטלת המלחמה, יתהווה בהמשך משהו גדול שמעבר לשליטתו וזה יוביל אותו אל מטרתו.

מכאן צומח גם מקור ההיגיון בו פעל יחיא סינואר בהחלטתו לצאת למלחמה בשביעי באוקטובר. מבחינתו, לאחר שחמאס בהנהגתו מימש את חובתו לזיום ולפעול, הוא מצפה למגמות שיתפתחו בהמשך בהכוונת האל. אם למשל בעקבות

המלחמה תאלץ מדינת ישראל להיענות לדרישה האמריקנית להקמת מדינה פלסטינית ולנסיגה ביו"ש הניצחון יזקף לזכותו, למרות החורבן שהביא על עזה, הוא יזכה במעמד היסטורי לא פחות מצלאח א-דין.

הממד השני ברעיון האל-מוקאמה, מסמן למאמין את החובה להכיר במגבלות המציאות, הניצחון אינו מהיר ואינו מובטח. על כן המאמין מחויב לסבלנות, מה שמכונה באסלאם "סאבר". טמונה בכך היכולת לשאת גם במחיר ההפסד מבלי להתדרדר לוותר על חלום נצחי. כך לדוגמה הסביר חומייני מנהיג איראן בנאום "כוס התרעלה" בקיץ 1988 בפרלמנט האיראני את קבלת תכתיב המציאות להשלמה עם תנאי שביית הנשק בסיום מלחמת איראן-עיראק. בנאומו הבהיר כי גם את מה שנראה כתבוסה יש לקבל כרצון האל. בכך הצליח מצד אחד להשלים כאדם מאמין עם תנאי המציאות, אך מצד שני לא לוותר על חתירה בהמשך למימוש החזון הדתי של המהפכה אותה הוביל.

הדרך הישראלית אל הניצחון, תלויה בהבנת שני ממדים אלה של רעיון האל-מוקאמה. מה שמבהיר כי הניצחון תלוי לא רק בגודל ההישג בשדה הקרב, אלא במגמות המאבק המתפתחות ביום שאחרי המלחמה. החזון החמאסי ימשיך כנראה להתקיים. אבל ביכולתנו להביא את המאמינים הג'יהדיסטיים, להכרת חולשתם - מצב המכונה באסלאם "מרחלאת אל-איסדתעף" (שלב חולשה) - בסיכוי להפסקה זמנית של מאבקם, בחובתם לציווי ה"סאבר".

תובנה זו חייבת להשתלב ביסודות תפיסת הביטחון הישראלי, היא מחייבת קיום ישראלי בתודעה מתמדת של מאבק. בתכניה הקיומיים הכוללים היא מקיפה הרחק מעבר למושג ההרתעה שמתגלה שוב ושוב כמופרך.

אלוף (מיל") גרשון הכהן הוא עמית מחקר בכיר במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים. שירת בצה"ל במשך ארבעים ושתיים שנים. פיקד על חיילים בקרבות מול מצרים וסוריה. לשעבר מפקד גיס ומפקד המכללות הצבאיות.